

retle hitap edecektir" şeklindeki görüşle-riyle Mu'tezile'den farklı düşünmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Es'arî, *Maḳālât* (Ritter), I, 273-274; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamid), s. 212-213; İsferyânî, *et-Tebşîr*, Kahire 1374, s. 98; Fahreddin er-Râzî, *İ'tihâdât*, s. 106; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 345.

MUSTAFA ÖZ

BEKRİYYE

(البكرية)

Şazeliyye tarikatının
Vefâiyye kolunun

Ebü'l-Mekârim Muhammed el-Bekrî'ye
(ö. 994/1586)

nisbet edilen bir şubesi.

Kurucusu Ebü'l-Mekârim el-Bekrî aynı zamanda Sühreverdîyye, Ebheriyye ve Ekberîyye'den icâzetli olduğundan Bekriyye, anılan tarikatların silsilesini de ihtiva eder. Ebü'l-Mekârim el-Bekrî Hz. Ebü Bekir neslinden olup Ezher'de tefsir, fıkıh ve hadis okutmuştur. Bekrî'nin hayatını geniş şekilde anlatan Harîrîzâde (*Tibyân*, I, vr. 130^b-136^b) onun Hz. Peygamber'den bizzat aldığı *salât** ile babasına ait *Hizbül'fetḥ* adlı *hizb**'i ve kendisine ait otuz altı beyitlik "el-Kasîdetü'l-lâmiyye"yi iktibas ederek, gece kalkıp namaz kıldıktan sonra bu kasideyi okuyanın duasının kabul edileceğini söyler (*Tibyân*, I, vr. 140^b; ayrıca bk. BEKRÎ, Ebü'l-Mekârim).

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 130^b-140^b; L. Rinn, *Marabouts et Khouan*, Alger 1884, s. 271; *el-Ḳâmûsü'l-İslâmî*, I, 346; F. De Jong, *Turuḳ and Turuḳ-Linked*, Leiden 1978, s. 10; Lous Massignon — Tahsin Yazıcı, "Tarikat", *İA*, XII/1, s. 6.

YAKUP ÇİÇEK

BEKRİYYE

(البكرية)

Halvetiyye tarikatının
Şâbâniyye kolunun Kutbüddin
Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî'ye
(ö. 1162/1749)

nisbet edilen bir şubesi.

Kutbüddin Mustafa b. Kemâleddin el-Bekrî'nin silsilesi Halvetiyye'nin Karabaşîyye kolunun kurucusu Karabaş Velî vâsıtasıyla Şâbâniyye tarikatına ulaşır. Halvetiyye tarikatının âdâb ve erkânını devam ettiren Bekriyye'nin evrâdî tarikatın kurucusu Mustafa el-Bekrî tarafından tertip edilmiştir. "el-Fetḥü'l-ḳudsî ve'l-keşfü'l-ünsî" adını taşıyan ve seherde okunan bir vird ile sabah, kuşluk, öğ-

le, ikinci, akşam namazlarından sonra okunmak üzere ayrı ayrı virdler tesbit edilmiştir. Bu tarikatta birinci rekâtında Duḥâ, ikinci rekâtında İnşirâh süresinin okunduğu sekiz rekâtlık kuşluk namazı kılınır. İkinci virdinden sonra manzum bir münâcât olan istiğfâriyyeyi okumak tarikatın âdâbındandır (bu evrâd için bk. Harîrîzâde, I, vr. 160^a vd.). Bekriyye tarikatından Hifniyye, Kemâliyye, Ticâniyye, Dirdîriyye, Feyziyye ve Sâviyye kolları meydana gelmiş ve bu tarikatlar Mısır, Kuzey Afrika, Suriye, Hicaz ve Yemen'de yaygınlık kazanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 140^a-170^a; L. Rinn, *Marabouts et Khouan*, Alger 1884, s. 271; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, IV, 123-125; *Tomar-Halvetiyye*, s. 82-83; Tevfik et-Tavîl, *et-Taşavvuf fî Mıṣr*, İskenderiye 1365/1946, s. 90-97; Ali İhsan Yurd, *Kutbüddin Mustafa Kemalüddin el-Bekrî-Siddikî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1967, s. 22-24; F. De Jong, *Turuḳ and Turuḳ-Linked*, Leiden 1978, s. 7-50; Louis Massignon — Tahsin Yazıcı, "Tarikat", *İA*, XII/1, s. 6.

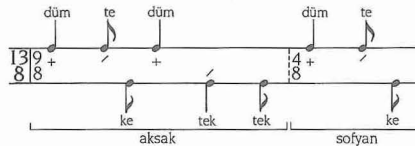

İRFAN GÜNDÜZ

BEKTAŞİ DEVR-i REVÂNİ

Türk müsikisi usullerinden.

On üç zamanlı ve dokuz vuruşlu bir küçük usuldür. Bir aksak ile bir sofyanın birleşmesinden meydana gelmiştir. Şematik gösterilişi şöyledir:

Daha çok Bektaşî müsikisinde ve nefeslerinde kullanıldığından bu adı alan usule bazı türkülerde de rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Arel, *Türk Musikisi*, s. 45; Öztuna, *TMA*, I, 104; Özkan, *TMNCL*, s. 637-638.

ALÂEDDİN YAVAŞÇA

BEKTAŞİ MÜSİKİSİ

Bektaşî tarikatı toplantılarında
icra edilen müsiği.

Esas geleneklerini Anadolu köy ve kasaba Aleviliğinden alan Bektaşî tarikatı törenlerinde icra edilen bu müsiği Mevlevî müsikisinden sonra en zengin tarikat müsikilerinden biridir.

Alevîlik Orta Asya'daki eski Türk geleneklerinin uzantısıyla karışık olarak kasaba ve köy kesiminde yaşadığı hal-

de Bektaşîlik genellikle daha yüksek bir kültür seviyesinin hâkim olduğu şehirlerde yaygınlaşmıştır. Ayrıca şehir Bektaşîliği ile kasaba ve köy Bektaşîliği arasında klasik kültür-halk kültürü farklılığına bağlı değişiklikler görülmektedir. Bektaşîlik'te gerek törenlerin gerekse bazı davranış biçimlerinin Alevîliğin bir uzantısı olduğu şüphe götürmese de şehir Bektaşîlerinin müsikisi, ortaya çıkış ve uygulanış bakımından Alevî müsikisiyle bazı farklılıklar gösterir. Bunların başında üslûp ve tavır farklılıkları gelir. Ancak Anadolu'da ve Balkanlar'da yaşayan köy Bektaşîlerinin müsikisiyle Alevî müsikisi arasında birbirinden ayırt edilemeyecek derecede benzerlikler bulunduğu muhakkaktır.

Bektaşîlik'te âyin-i Cem ve ikrar âyini tarikatın en eski temel âyinleri olma özelliğini taşımaktadır. Âyin-i Cem, tarikat mensuplarının bir araya gelerek beraberce icra ettikleri bir törendir. İkrar âyini ise tarikata kabul edilmesi uygun görülen kişilerin "yola giriş" merasimidir.

Gerek bu merasimler esnasında gerekse merasimlerin ardından tertip edilen sohbet ve muhabbet toplantılarında konularını Bektaşî edebiyatından alan deyiş, nefes, mersiye, mi'raclama (mi'râciye), nevrûziyye, düvâz imam gibi manzum türler bestelenmiş şekilleriyle icra edilir. Törenlerin son kısmında ise semah yapılır ve bu sırada gerek ritim gerekse melodik yapı bakımından uygun eserler okunur.

Bektaşî müsikisinin en yaygın türlerinden ve en önemli unsurlarından biri olan nefesler Rifâilîk, Kâdirîlik, Halvetîlik vb. Sünnî tarikat müsikisindeki ilâhilerden üslûp, konu, melodi karakteri ve az da olsa usul bakımından ayrılır. Tarikatın kaideleri, yol büyükleri ve tasavvuf anlayışı gibi Alevîlik ve Bektaşîlik'le ilgili hemen her konuyu işleyen küçük usullerle bestelenmiş nefesler, beste olarak daha ziyade halk müsikisinin etkisi altında kalmıştır. Bunu mersiye, nevrûziyye, düvâz gibi diğer türler için de söylemek mümkündür. Ancak kültür merkezleri ve onlara yakın bölgelerdeki şehir Bektaşîliğinde klasik Türk müsikisi tesiri daha hâkimdir. Bir nefesin birkaç ezgiyle söylendiğine rastlamak mümkün olduğu gibi aynı bestenin değişik güftelerde tekrarlandığı da görülür. Nefeslerin ağır usullerle söylenenlerine *oturak*, yürük usulle söylenenlerine de *şahlama* denir. Şahlamalar "semah nefesi" olarak da bilinir.

Muhabbet sofrası (Ali sofrası) kurulduktan bir müddet sonra mürşidin izniyle önce üç tane nefes, ardından içinde on iki imamın adı zikredilen "dübâz" veya "dübâzde imam" denen manzumeler okunur. Zâkir, âşık, sâzende, güyende veya güverde denilen nefes okuyucularına bazan bir, bazan da birkaç kişiden meydana gelen saz heyeti eşlik eder. Bu heyeti meydana getiren kişiler de aynı adlarla anılır.

Bektaşî müsikisinde kullanılan temel saz bağlamadır. Bağlamanın ebat olarak hemen her boyu kullanılır. Yörelere göre değişik isimler alan bu sazlar çöğür, ruzba, ırızva, bulgarî, cura, tambura ve divan sazı olarak adlandırılır. Müsikinin bir heyet tarafından icra edilmesi durumunda bağlamaya kabak kemane, eğitim, ud, cümbüş gibi yaylı ve mızraplı sazlar da eşlik edebilir. Şehir Bektaşîliğinde ise klasik müsiği sazlarına daha çok rağbet edildiği görülmektedir. Muhabbete başlarken sazların çaldığı ilk parçaya "peşrev" (peşref) denir.

Bektaşî nefesleri hece vezniyle ve bu veznin özellikle 6 + 5 = 11'li duraklı veya 8'li, 7'li, 5'li duraksız şekillerinde yapılmıştır. Bu şiirlere aruz pek az ve sonradan girmiş olup aruzla yazılmış olanlar çoğunlukla şehir Bektaşîleri'nin eserleridir. Elde mevcut olan birtakım Bektaşî nefeslerinin şairleri biliniyorsa da çoğunun bestekârı meçhuldür. Bunda Bektaşî müsikînasalarının adlarını giz-

lemelerinin (sırratme) rolü büyüktür. İstanbul ve çevresinde okunan nefeslerde beste ve melodik yapı bakımından klasik Türk müsikisi etkisi görülür. Rumeli ve Anadolu'da okunan nefesler ise saz şairlerinin besteleri niteliğinde, türkü vb. halk müsikisi özelliklerini taşıyan, bütünüyle mahallî motiflerle meydana gelmiş eserlerdir.

Nefeslerde kullanılan Bektaşî rakısı, Bektaşî raksanı ve Bektaşî devr-i revânı adlı tamamen bu müsiğe mahsus usullere Anadolu ve Rumeli âşık müsikisinde de rastlanmaktadır. Değişik düzum şekilleriyle karşımıza çıkan bu usuller Bektaşîlik'le âşık müsikisinin birbirleri üzerinde ne kadar etkili olduğunu gösterir. Bu karşılıklı etki Bektaşî müsikisiyle halk müsikisi arasında da mevcuttur. Bektaşî müsikisinde ayrıca curcuna, aksak, düyek, devr-i hindî, devr-i türan, yürük semâi, Türk aksağı, sofyan ve nîm-sofyan gibi klasik Türk müsikisinde kullanılan usullere de sıkça rastlanmaktadır.

Elde mevcut Bektaşî müsikisi örneklerinde hüseyinî, uşşak, rast, karcıgar, hicaz vb. basit makamların daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Birleşik makamlardan, az da olsa sabâ, nihâvend, segâh, hüzzam gibi makamlar kullanılmıştır.

Semah adı verilen tasavvufi raksarlar ise tarikat ve "yol kardeşleri" arasında daha dinî bir hava içinde, "yola girmeyen"lerin katılamayacağı Cem törenlerinde (bezm-i Cem) yapılır. Başka bir ifadeyle bunlar gizli yapılan kutsal törenlerdir. Mürşidin huzurunda ve mürşide niyaz etmekle başlayan semahlar iki, dört, altı, sekiz, on ve on ikişerli gruplar halinde kadın erkek bir arada icra edilir. Bu sayı yörelere göre değişiklik gösterebilir. Semahlar çoğunlukla "ağırlama" adlı bir bölümle başlar. Bunu "yeldirme" (yeldirme, yürütme, yeğınme) denilen daha hareketli bölüm takip eder. Bu esnada semahlar için bestelenmiş nefesler ve deyişler okunur. Semah nefeslerinde mısra ortasında ve sonunda "şah yâ şah, hû, eyvallah" ve benzeri eklemeler yapılır. Bunlar zâkirlerin dışında toplanlıda bulunan diğer kişiler tarafından da söylenebilir.

Muharrem ayı içinde yapılan âyîn-i Cem'lerde semah dönülmez. Bu toplanlılarda Hz. Hüseyin ve Kerbelâ üzerine söylenmiş nefesler ve bilhassa mersiyeleler okunur. Muharrem ayında diğer tarikatlarda da okunduğu görülen mersiyelelere göre bunların güfteleri Şîî tâzi-

ye*lerinde olduğu gibi daha ağır, ta'n ve lânet dolu ifadelerden meydana gelir.

Bektaşî semahı Mevlevîler'de olduğu gibi sadece vücudun mihverî etrafında dönüştürme ibaret olmayıp belli ezgilerin ritimlerine uygun çeşitli kol ve ayak hareketlerinin birleşmesinden meydana gelmiş oyunlardır. El ele tutuşma âdeti olmayan semahlarda kesinlikle mürşide arka dönülmez. Mürşidin önüne gelindiğinde hafif baş kesilerek selâm verilir ve ardından semaha devam edilir.

Temcîd, münâcât, ilâhî, durak, salât, tekbir gibi diğer dinî müsiği örneklerine rastlanmayan Bektaşî müsikisinde Hz. Ali sevgisi ifrat derecede ileri götürüldüğünden münâcât ve na't-ı puygamberîler de bulunmamaktadır. Buna karşılık Hz. Ali'yi öven na't-ı Ali'lere çok sık rastlanır. Ayrıca sözleri Şah İsmâil'e (Hatâi) mal edilen "Mevlid-i Ali" de satsız olarak sık sık okunan eserler arasındadır. Mi'râciyeler ise Bektaşîlik'te Hz. Ali ön plana çıkarılarak okunur.

Bugüne kadar Bektaşîlik üzerine yapılan araştırmalarda törenler ve gelenekler üzerinde etraflıca durulduğu halde müsiği konusuna çok az yer verilmiştir. Bunda törenlerin gizli olarak yapılması ve törene katılanların "sırrı saklama" kaygısının büyük tesiri vardır. Bektaşî müsikisiyle ilgili nota neşriyatı ise yok denecek kadar azdır. Bunların içerisinde en önemlisi, Ali Rifat Çağatay, Rauf Yektâ, Zekâizâde Ahmet İrsoy ve Suphi Ezgi'den oluşan İstanbul Belediye Konservatuarı Tasnif ve Tesbit Heyeti tarafından tesbit edilen seksen sekiz adet Bektaşî nefesinin yayımlandığı iki ciltlik eserdir (İstanbul 1933).

BİBLİYOGRAFYA :

Besim Atalay, *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1340; *Türk Müsikisi Klasiklerinden Bektaşî Nefesleri* (İstanbul Belediye Konservatuarı neşriyatı), İstanbul 1933, IV-V, 150-241; Ferruh Arsunar, *Tunceli Dersim Halk Türküleri*, İstanbul 1937; Vahit Lütfî Salcı, *Gizli Türk Halk Müsikisi ve Türk Müsikisinde Armoni Meseleleri*, İstanbul 1940; a.mlf., *Gizli Türk Dini Oyunları*, İstanbul 1941; Ergun, *Antoloji*, II, 407-412, 639-643; Abdülbâki Gölpınarlı, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul 1963; Halil Bedi Yönetken, *Derleme Notları I*, İstanbul 1966, s. 82-86; a.mlf., "Bektaşîlerde Müzik ve Oyun", *Ülkü Gazetesi*, Sivas 28 Aralık 1945, s. 4; Karadeniz, *Türk Müsikisi*, s. 167; Nejat Birdoğan, "Samahlar", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları Yılığ*, İstanbul 1984, s. 31-51; Turgut Koca — Zeki Onaran, *Güldeste, Nefesler-Ezgiler*, Ankara 1987; Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Ankara 1990; Bedri Noyan, "Bektaşîlikte Müsiği", *Müsiki ve Nota*, sy. 10-25, İstanbul 1970-71; Halil Can, "Dinî Müsiği: 9, Bektaşî Müsikisi", *MM*, sy. 309, İstanbul 1975, s. 26-28.

Elbistan-Nurhak Bektaşîleri'nin Cem törenleri ile Abdal Müsâ törenlerinde Bulgaristan Bektaşîleri'nin kırklar semahı (Melih Duyugulu arşivi)

